

**NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR HUQUQLARINING XALQARO-
HUQUQIY KAFOLATLARI VA ULARNI AMALDA TA'MINLASH
MEXANIZMLARI**

**INTERNATIONAL LEGAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF PERSONS
WITH DISABILITIES AND MECHANISMS FOR THEIR PRACTICAL
PROVISION**

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ПРАВ ЛИЦ С
ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ И МЕХАНИЗМЫ
ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НА ПРАКТИКЕ**

Rabbimova Laziza Umidjon qizi

rabbimovalaziza25@gmail.com

Masharipova Mohinur Dilmurod qizi

mohinurmasharipova79@gmail.com

Toshkent Davlat Yuridik Universitet huzuridagi H.K.Muhitdinova nomidagi
akademik litseyi 203-guruh o'quvchilari

Annotatsiya. Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning xalqaro-huquqiy asoslari hamda ularni amaliy ta'minlash mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konventsiyasi, Yevropa va boshqa mintaqaviy hujjatlar keng o'rganilgan. Maqolada xalqaro standartlar va milliy qonunchilik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, davlatlarning majburiyatlari hamda nazorat mexanizmlarining samaradorligi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. nogironlar huquqlari, xalqaro konventsiyalar, huquqiy kafolatlar, inklyuziv siyosat, ijtimoiy himoya, teng imkoniyatlar, monitoring mexanizmlari.

Annotation. This article analyzes the international legal framework for the protection of the rights and freedoms of persons with disabilities and the mechanisms of their practical provision. Within the framework of the study, the United Nations Convention on the rights of Persons with disabilities, European and other regional documents are widely studied. The article examines the relationship between international standards and national legislation, the obligations of states and the effectiveness of control mechanisms.

Keywords. disability rights, international conventions, legal guarantees, inclusive policies, social protection, equal opportunities, monitoring mechanisms.

Аннотация. В данной статье проанализированы международно-правовые основы защиты прав и свобод лиц с ограниченными возможностями здоровья и механизмы их практического обеспечения. В рамках исследования были широко изучены Конвенция Организации Объединенных Наций о правах лиц с ограниченными возможностями, европейские и другие региональные документы. В статье рассматривается взаимосвязь между международными стандартами и национальным законодательством, обязательства государств, а также эффективность механизмов контроля.

Ключевые слова. права инвалидов, международные конвенции, правовые гарантии, инклюзивная политика, социальная защита, равные возможности, механизмы мониторинга.

Nogironlik masalasi bugun tibbiy emas, avvalo inson huquqlari masalasi sifatida qaralmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining taxminan 16 foizi jiddiy nogironlik bilan yashaydi. Tibbiy model o'rnini nogironlik shaxsning cheklanishlari bilan jamiyatdagi to'siqlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi, deb hisoblovchi huquqlar modeli egalladi. Maqolaning maqsadi xalqaro-huquqiy kafolatlarni tahlil qilish va ularni amalda ta'minlash mexanizmlarining samaradorligini baholashdan iborat.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948) va 1966-yilgi xalqaro paktlar tenglikni mustahkamlagan, ammo nogironlarning o'ziga xos ehtiyojlarini aks ettirmagan. 1971 va 1975-yillardagi deklaratsiyalar, 1982-yilgi Butunjahon harakat dasturi hamda 1993-yilgi Standart qoidalar tavsiyaviy xususiyatga ega edi. Bola huquqlari to'g'risidagi konventsianing 23-moddasi nogironligi bo'lgan bolalarga alohida e'tibor qaratgan. Majburiy xalqaro shartnoma zarurati yangi Konventsiyaga olib keldi.

Konventsiya BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2006-yil 13-dekabrda qabul qilingan va 2008-yil 3-mayda kuchga kirgan. U yangi huquqlar yaratmaydi, balki mavjud huquqlarni nogironlik nuqtayi nazaridan konkretlashtiradi. 3-moddada shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish, kamsitmaslik, inklyuziya, imkoniyatlar tengligi va qulaylik kabi tamoyillar belgilangan. 5-modda «asosli moslashuv»ni (reasonable accommodation) rad etishni kamsitish shakli sifatida e'tirof etadi. Muhim

normalar: 9-modda (qulaylik), 12-modda (qonun oldida teng e'tirof etilish), 19-modda (mustaqil yashash), 24-modda (inklyuziv ta'lim) va 27-modda (mehnat huquqi). Ayniqsa, 12-modda vasiylikdan «qo'llab-quvvatlangan qaror qabul qilish» modeliga o'tishni nazarda tutadi.

Yevropada nogironlar huquqlari Yevropa inson huquqlari konventsiyasining 14-moddasi, 12-sonli Protokol va Yevropa ijtimoiy xartiyasi orqali himoya qilinadi. Yevropa Ittifoqi Konventsiyaga 2010-yilda a'zo bo'lgan; uning Asosiy huquqlar xartiyasining 26-moddasi ham nogironlarning integratsiyasi huquqini e'tirof etadi. Boshqa mintaqalarda 1999-yilgi Amerikalararo konventsiya va 2018-yilgi Afrika Protokoli amal qiladi.

Xalqaro daraja. 34-moddaga muvofiq 18 nafar mustaqil ekspertdan iborat Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari bo'yicha qo'mita faoliyat yuritadi. Davlatlar dastlabki hisobotni ikki yil ichida, so'ngra davriy hisobotlarni topshiradi (35-modda); Qo'mita tavsiyalar va Umumiy izohlar qabul qiladi. Fakultativ protokol individual xabarlar va tergov tartibini nazarda tutadi. 2014-yildan BMTning Maxsus ma'ruzachisi ham faoliyat yuritadi.

33-modda hukumatda muvofiqlashtiruvchi organ, ijroni muvofiqlashtirish mexanizmi va Parij tamoyillariga muvofiq mustaqil monitoring tuzilmasini talab qiladi; nogironlar tashkilotlari monitoringda to'liq ishtirok etadi. Asosiy qiyinchiliklar: moliyalashtirish yetishmasligi, statistik ma'lumotlarning to'liq emasligi (31-modda) va stereotiplar (8-modda).

Samaradorlikni oshirish uchun qonunchilikni moslashtirish, «Biz haqimizda bizsiz hech narsa» tamoyiliga amal qilish, asosli moslashuvni ta'minlash va muntazam statistika yuritish zarur.

Markaziy Osiyo davlatlaridan Turkmaniston Konventsiyani 2008-yilda, Qozog'iston 2015-yilda, Tojikiston 2018-yilda, Qirg'iziston 2019-yilda ratifikatsiya qilgan. O'zbekiston 2009-yilda imzolab, 2020-yilda ratifikatsiya qilgan; shu davrda «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi qonun ham qabul qilingan.

Inklyuziv ta'lim, ijtimoiy xizmatlar va bandlik sohasida chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Muammoli jihatlar: qulaylik standartlarining yetarli ta'minlanmasligi, qishloq joylarida xizmatlarning cheklanganligi, vasiylikda 12-modda talablariga to'liq moslik zarurati va mustaqil monitoringni mustahkamlash ehtiyoji. Fakultativ protokolga qo'shilish masalasi ham dolzarb.

Xalqaro-huquqiy kafolatlar BMT Konventsiyasi va mintaqaviy hujjatlar orqali majburiy xususiyat kasb etdi va nogironlikka yondashuvni o'zgartirdi. Biroq normativ asos huquqlarning avtomatik ta'minlanishini anglatmaydi: asosiy muammo normalarni milliy qonunchilik va amaliyotga implementatsiya qilishdadir. Takliflar: qonunchilikni Konventsiyaga moslashtirishni davom ettirish; mustaqil monitoring va nogironlar tashkilotlarining ishtirokini kuchaytirish; Fakultativ protokolga qo'shilishni ko'rib chiqish; statistikani takomillashtirish va inklyuziv madaniyatni shakllantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations, 2006.
2. Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations, 2006.
3. Universal Declaration of Human Rights. United Nations, 1948.
4. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. UN General Assembly Resolution 48/96, 1993.
5. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General Comment No. 1 (2014) on equal recognition before the law; No. 2 (2014) on accessibility; No. 4 (2016) on the right to inclusive education; No. 6 (2018) on equality and non-discrimination.
6. Inter-American Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Persons with Disabilities, 1999.
7. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Persons with Disabilities in Africa, 2018.
8. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000.
9. World Health Organization. Global report on health equity for persons with disabilities. Geneva, 2022.
10. O'zbekiston Respublikasining «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi Qonuni, 2020.
11. Quinn G., Degener T. Human Rights and Disability. United Nations, 2002